

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ»**

Виконала: студентка II курсу
групи РО1-М21
спеціальності 013 Початкова освіта
Духніцька Марія Ігорівна

Керівник: **Третяк Н.В.**,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
початкової освіти

Рецензент: **Галаманжук Л.Л.**,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та
методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	7
1.1. Особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів.....	7
1.2. Методи проблемного навчання	22
1.3. Технології проблемного навчання.....	25
Висновки до I розділу.....	44
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	46
2.1. Сутність, роль, завдання і функції проблемного навчання в процесі формування творчого мислення молодших школярів	46
2.2. Використання технології проблемного навчання під час вивчення навчальних дисциплін початкової школи.....	52
2.3. Результати експериментальної роботи з формування творчого мислення молодших школярів засобами проблемного навчання.....	55
Висновки до II розділу	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальна соціальна задача школи на сучасному етапі полягає в тому, щоб підготувати своїх випускників до життя, виховати в учнів готовність до змін, розвинути такі якості як мобільність, конструктивність, вміння вчитися.

Початкова школа повинна допомогти дітям освоїти ефективні засоби управління навчальною діяльністю, розвинути здібності до співпраці. Тому відбувається зміщення акцентів із знаннєвого підходу в освіті на компетентнісний підхід.

За останні роки відбулися суттєві зміни в системі початкової школи: затверджені нові Державні стандарти початкової освіти, створені варіанти нових навчальних програм і підручників, визначені об'єкти, функції, види контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів.

Водночас, в учнів початкових класів спостерігається тенденція зниження рівня мотивації до навчання. У багатьох першокласників виникають проблеми у процесі адаптації до школи, що супроводжується в окремих випадках негативним ставленням їх батьків до організації освітнього процесу у початковій школі. Адекватно реагувати на зміни може вчитель із високим рівнем розвитку дослідницьких якостей, знань та вмінь, що сприяє швидкому освоєнню нового інформаційного поля, дає можливість приймати нестандартні рішення, діяти творчо й ефективно. Тому важливою є переорієнтація підготовки майбутнього вчителя з просвітництва до ролі дослідника, агента змін, здобувача ефективних засобів освітньої діяльності в інтересах дитини, про що наголошується в Концепції «Нова українська школа» (2016).

Основною цінністю в компетентнісному підході в освіті стає засвоєння суми відомостей, а освоєння учнями таких умінь, які дозволяли б їм визначати свої цілі, приймати рішення і діяти в типових і в нових, невизначених, проблемних ситуаціях, для яких заздалегідь не можна

напрацювати відповідних коштів. Їх потрібно знаходити в процесі вирішення подібних і досягати необхідних результатів.

На вчителя початкової школи покладено відповідальність розвивати творчу особистість учня, виявляти його здібності, створювати сприятливу атмосферу на уроках, формувати систему морально етичних цінностей. Учні потребують учителів, які будуть їх розуміти і навчати творчо.

Одна з цілей навчання – підготувати учнів утворених в широкому сенсі слова, озброїти їх знаннями, вміннями і навичками в такій мірі, в якій це буде необхідно для активної творчої, виробничої та громадської діяльності.

У сучасних школах нові цілі освіти досягаються різними способами. Одні педагоги використовують у своїй роботі традиційні освітні технології, інші впроваджують інноваційні технології: проблемно-пошукові, комунікативні дискусійні, ігрові, психологічні, діяльні, рефлексивні.

Якщо навчання веде до розвитку творчих здібностей, то його можна вважати розвиваючим навчанням і педагогічно правильно організоване навчання не може бути не проблемним.

Психолого-педагогічною наукою давно доведений той факт, що розумовий розвиток здібностей людини здійснюється в умовах подолання перешкод, інтелектуальних труднощів, при виникненні потреби в нових знаннях.

Сучасна педагогіка і психологія доводять, що успіх інтелектуального розвитку дитини досягається головним чином на уроці, коли вчитель, вміючи організувати «проблемне навчання» сприяє підвищенню ефективності навчання і активізує розумову діяльність більшості учнів.

Значний внесок у розкриття проблемного і розвиваючого навчання внесли такі психологи і педагоги, як Ю. К. Бабанський, І. Я. Лернер, М. І. Махмутов, А. М. Матюшкін, І. С. Якиманська, В. В. Давидов, Л. В. Занков, Д. Б. Ельконін та інші.

Мета роботи: дослідження ефективності засобів проблемного навчання в процесі формування творчого мислення молодших школярів.

Завдання дослідження:

- провести аналіз теорії та практики проблемного навчання молодших школярів;
- розкрити особливості державної освітньої політики щодо реалізації ідей проблемного навчання в сучасній початковій школі;
- виявити новаторські концепції проблемного навчання молодших школярів та прогностичні тенденції їх творчого використання в сучасній початковій школі;
- розглянути технологію формування творчого мислення дітей молодшого шкільного віку засобами проблемного навчання;
- дати характеристику сутності, ролі, завданням і функціям проблемного навчання у процесі формування творчого мислення молодших школярів;
- розглянути інструментарій діагностики процесу формування творчого мислення молодших школярів засобами проблемного навчання;
- дати характеристику психолого-педагогічним засадам проблемного навчання;
- розглянути використання технології проблемного навчання під час вивчення навчальних дисциплін початкової школи;
- надати результати експериментальної роботи з формування творчого мислення молодших школярів засобами проблемного навчання.

Об'єкт дослідження: процес навчання учнів початкової школи.

Предмет дослідження: технологія формування творчого мислення молодших школярів засобами проблемного навчання.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що засоби проблемного навчання є основою в компетентнісно-орієнтованій освіті і сприяють розвитку творчого мислення молодших школярів.

Методи дослідження визначалися відповідно до мети і завдань роботи:

- теоретичний аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури,

- організація цілеспрямованої дослідно-пошукової роботи, що включає в себе спостереження, вивчення і аналіз діяльності учнів,
- проведення уроків на основі принципів проблемного навчання.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування засобів проблемного навчання в процесі викладання в початковій школі студентами під час проходження педагогічної практики, викладачами, у системі післядипломної освіти вчителів, укладачами програм, авторами підручників, методичних посібників.

Апробація дослідження здійснювалася через публікацію матеріалів дослідження. Основні положення, результати дослідження обговорювалися під час виступів на кафедрі теорії та методик початкової освіти.

ВИСНОВКИ

1. У першому розділі проведений аналіз теорії та практики проблемного навчання молодших школярів і з'ясовано, що враховуючи становлення нової української школи, технологія проблемного навчання є надзвичайно актуальною. Загально відомо, що рушійною силою особистісного розвитку є подолання суперечностей, що виникають. Саме під час подолання протиріч, знаходження порозуміння, користуючись принципом виграв-виграв, завжди спричинене рефлексивними здібностями. Вони притуплюють вміння адекватно оцінити ситуацію, розпізнати причини виникнення труднощів та проблем в діяльності (професійної, особистісної), а також створити алгоритм та план дій щодо подолання цих труднощів. Для сучасної людини ці здібності є базовими. Зразки подолання ускладнень не транслюються у формі лекцій, не передаються розповіддю, вони здобуваються, практично виводяться та випробовуються в процесі навчання і виховання. Отже, освітній процес має моделювати алгоритм процесу створення та подолання ускладнень, проте це не здійснюється в змісті навчання.

2. Також у першому розділі розкрили особливості державної освітньої політики щодо реалізації ідей проблемного навчання в сучасній початковій школі. На сучасному етапі в умовах впровадження нових державних освітніх стандартів залишається одним з провідних методів навчання. У компетентнісно-орієнтованій освіті базовим є спрямування на розвиток інтелектуальних та пізнавальних потреб особистості. При цьому вдосконалюються не тільки засоби навчання, а й методи і прийоми.

3. Виявили новаторські концепції проблемного навчання молодших школярів та прогностичні тенденції їх творчого використання в сучасній початковій школі. Особливість подання навчального завдання міститься в тому, що молодший школяр одночасно навчається вирішувати завдання одного типу, навіть якщо вони здаються різноманітними. Таким чином,

розв'язання проблеми стає узагальненим, спосіб розв'язання можна застосувати до всіх завдань такого типу, навіть якщо на перший погляд завдання здаються різноманітними. Молодшому школяреві треба навчитись основним загальним способам розв'язання проблеми, а учитель має майстерно вводити учня в проблемну ситуацію та орієнтувати на найбільш узагальненому способі розв'язання проблеми як в звичних, так і в змінних умовах.

4. У другому розділі розглянули особливості формування творчого мислення дітей молодшого шкільного віку засобами проблемного навчання. У роботі ми з'ясували, що діяльність даного виду може впливати як на розвиток мислення, так і на емоційно-вольову складову. Ми вважаємо, що розумова діяльність буде ефективною, коли майстерно буде організована пошукова та дослідницька активності учня, це сприятиме усвідомленню суперечностей та виявленню умов їх успішного розв'язання.

5. Характеристика сутності, ролі, завданням і функціям проблемного навчання у процесі формування творчого мислення молодших школярів показала, що підвищення пізнавальної вмотивованості школярів можливе при раціональному впровадженні та системному застосуванні вчителями проблемно-пошукових методів навчання, особливо під час використання методу проблемного навчання з врахуванням усіх властивих йому особливостей, що сприяє успішному засвоєнню знань та всебічному гармонійному розвитку учня.

6. Розглянувши інструментарій діагностики процесу формування творчого мислення молодших школярів засобами проблемного навчання можна стверджувати, що усі зазначені джерела й форми проблемності передбачають обов'язкову наявність навчальної проблемної ситуації; це своєрідна візитна картка у світ навчального пізнання. Важливо також, що внутрішня проблемна ситуація не завжди зникає навіть у задачі й може існувати як поза, так і всередині процесу її розв'язування, що здебільшого по-різному відбивається на пошуковій активності й продуктивності

мислительної діяльності школярів.

Отже, ми встановили, що проблемно-розвивальному навчанню в сучасній школі має бути наданий пріоритет. Процес надання пріоритетності не залежить від тієї навчальної програми, на яку вчитель орієнтується в організації навчального процесу.

З упевненістю зазначаємо, що більшість вчителів у своїй діяльності активно впроваджують технологію проблемно-розвиваючого навчання. Досвід професійної діяльності дозволяє їм з упевненістю вважати проблемне навчання універсальним під час вивчення різних навчальних предметів початкової школи.

7. Розглянуті технології проблемного навчання під час вивчення навчальних дисциплін початкової школи дали змогу нам провести експеримент и встановити вплив використання проблемних ситуацій в творчому мисленні школярів.

Таким чином, в ході експерименту ми побачили, що використання проблемних ситуацій на уроках математики – одне з найважливіших умов розвитку творчого мислення учнів третіх класів. Правильне використання проблемних ситуацій розвиває рівень творчого мислення дітей, виробляє у них здатність творчо мислити, запобігає формалізму у засвоєнні знань і розвиває креативність як рису характеру. Це обумовлює обов'язковість і різноплановість проблемних завдань.

8. У результаті експериментальної роботи з формування творчого мислення молодших школярів засобами проблемного навчання встановили, що проблемне навчання на уроці – невід'ємна складова процесу навчання. Тому методика його застосування позначається специфічними особливостями предмета, змістом теми, рівнем підготовленості учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 5–9.
2. Бергсон А. Творча еволюція [перекл. з фр. Р. П. Осадчука]. К., 2010. 235 с.
3. Бех І. Д. Молодший школяр у вікових закономірностях. *Початкова школа*. 2015. № 1. С. 10–13.
4. Бех І. Д. Психологічні особливості навчальної діяльності школярів. *Початкова школа*. 1982. № 4. С. 53–57.
5. Беляєва М. Арт-педагогіка для вчителя. *Освіта України*. К., 2014. №1- 2. С. 6-12.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К., 2007. 1736 с.
7. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова]. Харків, 2005. 767 с.
8. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М., 1991. 204 с.
9. Волик О. Ю. Післядипломна підготовка вчителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2017. 296 с.
10. Волярська О. С. Впровадження технологій інноваційного навчання в процес професійної підготовки педагогів: досвід та проблеми. *Вища освіта України*. 2010. Дод. 4, т. IV (22): Тем. вип. : Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору. С. 13–22.
11. Волярська О. С. Підготовка зареєстрованих безробітних та слухачів навчальних підрозділів підприємств, організацій, установ : теоретичні і методичні аспекти: монографія. К., 2015. 479 с.
12. Гавриш Н. В. Проблема взаємозв'язку словесної творчості дошкільників з різними видами художньої діяльності. *Наука і освіта*. 2002.

№ 1. С. 107–111.

13. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. К., 2008. 278 с.

14. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К., 1997. 376 с.

15. Григорій Сковорода : повна академічна збірка творів / под ред. проф. Л. В. Ушкалова. Х., 2010. 1400 с.

16. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя, 2006. 331 с.

17. Даниленко Л. І. Інноваційні зміни у системі післядипломної освіти педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*. 2009. №8. С. 51–54.

18. Данилова Л. В. Формування особистості нового типу. *Шлях освіти*. 2001. № 3. С. 26–28.

19. Державна Національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). К., 1994. 61 с.

20. Державна програма «Вчитель». Про затвердження Державної програми «Вчитель» : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 № 379. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF>

21. Державний стандарт початкової освіти. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.

22. Жерновникова О. А. Дидактична підготовка майбутніх учителів математики до проектування навчальної діяльності старшокласників: теоретичний та методичний аспекти : монографія. Х., 2015. 404 с.

23. Жлудько В. М. Формування готовності майбутніх учителів до навчання ігрового дизайну учнів початкових класів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2015. 343 с.

24. Жукова О. А., Стратілат В. Ф. Розвиток творчих здібностей дитини засобами образотворчого мистецтва (на прикладі аналізу змісту рубрик дитячої публіцистики). *Scientific Journal «ScienceRise»*. Тернопіль, 2016. Вип. 2/5(19). С. 29-36.

25. Закон України « Про вищу освіту». *Освіта*, 2014. 1 липня (1556-VII). URL : <http://osvita.ua/legislation/law/2235/list/1/>
26. Закон України « Про освіту». *Освіта*. 1995. 15 серп. (№ 31). С. 1–4.
27. Інтелектуальні ігри в навчанні молодших школярів (на матеріалі української мови) / [авт.-уклад. Н. В. Кудикіна, Р. М. Михайленко]. К., 1999. 48 с.
28. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К., 2004. 424 с.
29. Киричук О. В., Тарасюк С. О. Психологічні особливості Я-концепції безробітного : навч.-метод. посіб. К., 2012. 148 с.
30. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. К., 1997. 19 с.
31. Ковінько А. В. Суть та технології застосування арт-терапії у роботі з молодшими школярами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2016. Вип. 50 (103). С.315-321.
32. Ковінько А. В. Арт-терапія як технологія розвитку творчого потенціалу молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2016. Вип. 51 (104). С.368-374.
33. Ковінько А. В. Проблеми розвитку творчих здібностей особистості. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2017 р.). Х., 2017. С. 313-314.
34. Ковінько А. В. Суть поняття «творчий потенціал школяра» : теоретичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2017. Вип. 52 (105). С. 391-397.

35. Ковінько А. В., Цзін Іпін. Суть поняття «академічна дизайн-освіта». *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матер. III Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-метод. конф. (Херсон, 5 грудня 2017 р.). Херсон, 2017. Ч. 1. С. 327-330.
36. Ковінько А. В., Чорноус Н. А. Методи упровадження арт-терапії. *Сучасні концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах (біологія, фізика, хімія, педагогіка, психологія)*: матер. X міжрегіон. наук.-метод. інтернет-конф. (Харків, 5-6 грудня 2017 р.). Х., 2017. С. 230-232.
37. Колбіна Л. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів : дис ... канд. пед. наук : 13.00.04. О., 2008. 306 с.
38. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів : дис.канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2007. 335 с.
39. Коновальчук В. І. Генеза концепту творчості у системі філософських знань. Черкаси, 2015. URL : <http://int-konf.org/konf082015/1122-kandidat-psiologichnih-nauk-konovalchuk-v-geneza-konceptu-tvorchost-u-sistem-flosofskih-znan.html>.
40. Корсак К. Європейський простір вищої освіти і Україна у XXI столітті : Завдання, що постають перед Україною в зв'язку з приєднанням до Болонського процесу. *Вища школа*. 2005. № 1. С. 47– 56.
41. Криволап О. Ю. Розвиток творчої активності учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. *European cooperation*. 2016. №9(16). С. 56–63.
42. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : автореф. дис. .. д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2002. 37 с.
43. Лавріненко О. А. Тенденції розвитку ідей педагогічної майстерності вчителя: теорія і практика (середина XVI кінець XX ст.) : дис.д-ра пед. наук :

13.00.01. К., 2009. 534 с.

44. Луніна В. Ю. Розвиток творчого потенціалу вчителя в умовах Центру освітніх інновацій інституту післядипломної педагогічної освіти : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2016. 336 с.

45. Мариновська О. Я., Назарук Н. В. Психологічна готовність педагогічного колективу школи до дослідно-експериментальної роботи. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*. 2014. № 3(17). С. 168–174.

46. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. К., 2010. 200 с.

47. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

48. Носаченко Т. Б. Формування в молодших школярів конструктивних умінь у процесі навчання образотворчого мистецтва і художньої праці : дис... канд. пед. наук: 13.00.09. К., 2006. 199 с.

49. Овчинников В. Ф. Диалектика репродуктивной и продуктивной деятельности в развитии творческого потенциала субъекта труда : автореф. дисс. ... д-ра филос. наук. М., 1982. 31 с.

50. Осадчук Л.О. Спосіб життя оригамі: оригамі в педагогіці та арт-терапії. *Простір арт-терапії: разом з вами*. К., 2006. Вип. 2. С. 54-60.

51. Павленко Н. О. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання інтерактивних педагогічних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2008. 21 с.

52. Пастир Ю. І. Підготовка майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Черкаси, 2010. 22 с.

53. Підготовка вчителя в умовах євроінтеграції : навч. посібник / В. І. Євдокимов, Г. Ф. Пономарьова, Л. Д. Покроєва, В. В. Луценко. Х., 2006. 204 с.

54. Рибалка В. В. Психологія і педагогіка праці особистості: посібник. Кіровоград, 2013. 128 с.
55. Рогова Т. В. Персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом школи : монографія. Х., 2006. 299 с.
56. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (XI – поч. XX ст.) : нариси / за ред. М. Д. Ярмаченка. К., 1991. 381 с.
57. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Х., 2001. 288 с.
58. Словник-довідник з педагогіки і психології вищої школи / [підгот. Н. Є. Герасимова та ін.] Черкаси : ЧНУ, 2010. 212 с.
59. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 534 с.
60. Сорока О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: теоретико-методичні основи: монографія. Тернопіль, 2015. 350 с.
61. Стахів М. Український комунікативний етикет : навч.-метод. пос. Київ : Знання, 2008. 245 с.
62. Стахів М., Ковальська О., Марко Г. Засоби формування ключових компетентностей в учнів початкової школи. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 99–104.
63. Стахів М., Пітик О. Засоби формування мовленнєвого етикету в умовах наступності дошкільної та початкової освіти. *Молодий вчений*. 2019. № 6 (70). С. 90–95.
64. Стельмахович М. Г. Педагогічні погляди І. Я. Франка *Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки* : навч. пос. Київ : Знання, 2003. С. 249–264.
65. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. К. : ІСДО, 1996. 288 с.

66. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ : К.І.С., 2003. 296 с.
67. Струганець Л. В. Культура мови в сучасній науковій парадигмі. *Лінгвістичні студії* / за ред.: Л. А. Лисиченко, О. А. Олексенко. Харків, 2014. С. 253–259.
68. Струганець Л. Культуромовна діяльність учителя (Соціолінгвістичний аспект). *Дивослово*. 1997. № 11. С. 15–17.
69. Струганець Л.В. Теоретичні основи культури мови: Навч. посіб. для студентів філол. фак.-тів вузів України [Текст] Тернопіль, 1997. 96с.
70. Сухомлинська О.В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. *Шлях освіти*. 2001. №4. С. 10-15.
71. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976– 1977. Т. 1. 654 с.
72. Сухомлинський В. О. Чиста криниця : казки, оповідання, етюди : для сімейного читання / упоряд. О. В. Сухомлинська. Київ : Веселка, 1993. 287 с.
73. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1974. 257 с.
74. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І.Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Дніпро, 2006. 789 с.
75. Сучасний тлумачний словник української мови : 50 000 слів / заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ШКОЛА, 2006. 832 с.
76. Типова освітня програма. 3–4 клас / розроблена під кер-вом Савченко О. Я. Київ, 2019. С. 15–27.
77. Ткачук Г. П. Дитяча книжка і проблеми становлення читацької самостійності у молодших школярів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2007. Вип. 13. С. 66–70.

78. Ткачук Г. П. Методика позакласного читання у початкових класах : навч.- метод. пос. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2001. 264 с.
79. Ткачук Г. П. Робота з дитячою книжкою на уроках позакласного читання (1–4 кл.) : пос. для вчителя. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. 120 с.
80. Трунова В. Види уроків позакласного читання в 3–4 класах і методика їх проведення. *Початкова школа*. 2013. № 12. С. 7–10.
81. Трунова В. Методика позакласного читання в підготовчій і початковий періоди. *Початкова школа*. 2011. № 10. С. 20–22.
82. Трунова В. Методика проведення уроків позакласного літературного читання в загальноосвітній школі: інноваційний підхід. 3–4 класи. Харків : Ранок, 2016. 128 с.
83. Ушинський, К. Д. Рідне слово. *К. Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори* : у 2 т. Київ. : Радянська школа, 1983. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. С. 121–133.
84. Харченко Г. І. Формування комунікативних умінь школярів в умовах компетентнісної мовної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 148–151.
85. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1–2 класах серії «Шкільна бібліотека». Львів, 2016. 160 с.
86. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 3–4 класах серії «Шкільна бібліотека». Львів, 2016. 192 с.
87. Чемоніна Л. В. Сучасні технології навчання мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі : електронний навч. посібн. Бердянськ, 2019.
88. Чумарна М. І. Літературне читання : підручн. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2015. 208 с.
89. Янкович О. І., Кузьма І. І. Освітні технології у початковій школі : навч.-метод. пос. для вчителів, вихователів та студентів закладів вищої педагогічної освіти. 2-е вид., перероб. і доповн. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 290 с.